

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 34 (2016)

Ανισότητες

Sabrina P. Ramet (ed.), Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: Challenges since 1989

Γιώργος Κόρδας

doi: [10.12681/sas.10258](https://doi.org/10.12681/sas.10258)

Copyright © 2016, Γιώργος Κόρδας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κόρδας Γ. (2016). Sabrina P. Ramet (ed.), Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: Challenges since 1989. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 34, 212–215. <https://doi.org/10.12681/sas.10258>

Sabrina P. Ramet (ed.), *Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: Challenges since 1989*, Palgrave Macmillan 2014, 336 σελ.

Η SABRINA P. RAMET ανήκει στους έμπειρους μελετητές της πολιτικής σκηνής της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, με ερευνητική παρουσία κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Είτε ως επιμελήτρια τόμων είτε ως συγγραφέας έχει μελετήσει όλη την περιοχή, με έμφαση στα Βαλκάνια και τη μετάβαση στο μετακομμουνιστικό καθεστώς, ενώ έχει ασχοληθεί και με ζητήματα κοινωνιολογικής υφής, όπως τον ρόλο της μουσικής στις κοινωνίες σε ‘μετάβαση’, την αντιμετώπιση του φύλου και τις σχέσεις κράτους-εκκλησίας.

Ο εν λόγω τόμος, τον οποίο επιμελείται, πραγματεύεται τη σχέση θρησκείας και πολιτικής. Αποτελείται από 12 κείμενα, απόρροια της εργασίας 18 ερευνητών με βαθιά γνώση των πολιτικοκοινωνικών και ιστορικών ιδιαιτεροτήτων του συγκεκριμένου πεδίου μελέτης: της ευρύτερης περιοχής της Κεντρικής και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης κατά το χρονικό διάστημα από το 1989 μέχρι το 2013. Σκοπός των κειμένων είναι η αποτύπωση και εξήγηση των αλλαγών που έχουν λάβει χώρα από την πτώση του κομ-

μουνισμού μέχρι σήμερα με σημείο αναφοράς τις δύο σημαντικότερες κοινωνικές σφαίρες στην περιοχή: τη θρησκεία και την πολιτική εξουσία. Επιπλέον η μελέτη των δύο αυτών ‘σφαιρών’ επιτρέπει την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο αυτές συνδέονται αλλά και ισορροπούν όπως και του ρόλου τους στη διαμόρφωση εθνικών ταυτοτήτων.

Για να κατανοήσουμε τον λόγο για τον οποίο η Ramet επιλέγει να ασχοληθεί με αυτές τις δύο θεματικές περιοχές, πρέπει να έχουμε κατά νου πως: α) καθ’ όλη την περίοδο της κομμουνιστικής κυριαρχίας στη σφαίρα της πολιτικής εξουσίας εμφανίστηκαν αυταρχικά πολιτεύματα, τα οποία συχνά μετετράπησαν σε δικτατορίες και β) η θρησκεία, εκεί όπου συνεργάστηκε με το κομμουνιστικό καθεστώς, έγινε πολύτιμος σύμμαχος του, ενώ όπου διαφώνησε, κυνηγήθηκε με ολοκληρωτικές μεθόδους ως καθεστωτικός εχθρός. Ως αποτέλεσμα η ύπαρξη ‘συγκοινωνούντων δοχείων’ μεταξύ αυτών των δύο φορέων εξουσίας καθιστά κατανοητή τη μελέτη τους σε ένα μετακομμουνιστικό πλαίσιο και ειδικότερα όταν αυτό αντιπαραβάλλεται με την Ευρωπαϊκή Ένωση και την εκκοσμιευμένη Δυτική Ευρώπη.

Ο συλλογικός τόμος στηρίζεται στο εξής ερευνητικό τρίπτυ-

χο: α) το περιουσιακό ζήτημα· β) τη συνεργασία του κλήρου με τη μυστική αστυνομία του κομμουνιστικού καθεστώτος· και γ) τη μισαλλοδοξία. Κεντρική θέση του βιβλίου είναι η σύγκλιση που παρατηρείται ανάμεσα στη Ρωμαιοκαθολική και την Ορθόδοξη Εκκλησία όσον αφορά το τρίπτυχο αυτό. Το περιουσιακό ζήτημα έχει να κάνει με την εθνικοποίηση των εκκλησιαστικών περιουσιών από τα σοσιαλιστικά καθεστώτα αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενέργεια η οποία επιδιώχθηκε να αντιστραφεί μετά το 1989, χωρίς ωστόσο στην πράξη να έχει βελτιωθεί η κατάσταση σημαντικά. Όπως αποδεικνύεται στα επίμαχα κεφάλαια, στους κόλπους των εκκλησιαστικών κοινοτήτων υπήρξαν κατά την κομμουνιστική περίοδο εκείνοι που έθεσαν την εκκλησία στην υπηρεσία του καθεστώτος και εκείνοι που υπέστησαν διώξεις. Οι πρώτοι ανέβηκαν γρήγορα στην εκκλησιαστική ιεραρχία, βοήθησαν στην παρακολούθηση και παγίδευση των αντιφρονούντων και φρόντισαν μετά την πτώση του καθεστώτος να διατηρήσουν τις θέσεις τους και να εμποδίσουν το άνοιγμα των κρατικών αρχείων. Οι δεύτεροι, όσοι δεν δολοφονήθηκαν από τις μυστικές υπηρεσίες, επέστρεψαν μετά την πτώση του καθεστώτος στο ιερατικό σώμα, εξέλιξη που όμως δεν συνοδεύτηκε

με τον εκσυγχρονισμό του εκκλησιαστικού θεσμού. Βασική επιδίωξη του συνόλου των εκκλησιών υπήρξε η διατήρηση του ελέγχου της κοινωνίας, μέσω της διατήρησης ή προώθησης συντηρητικών θέσεων (απαγόρευση διαζυγίων και αμβλώσεων εκτός εκτάκτων περιπτώσεων), αλλά και η εμπλοκή στην πολιτική ζωή. Αποτέλεσμα της θέσης αυτής είναι η διάθεση της εκκλησίας να συμμαχεί με την Ακροδεξιά εναντίον των διαφόρων μειονοτικών ομάδων, με μοναδική εξαίρεση την περίπτωση της Τσεχίας.

Βλέποντας τα κεφάλαια αναλυτικά, έχει ιδιαίτερη σημασία η περίπτωση της Πολωνίας, όπου η εκκλησία-αντιπολίτευση της κομμουνιστικής περιόδου δίνει τη θέση της μετά το 1989 σε μια εκκλησία αποδυναμωμένη προς όφελος της δημοκρατίας και του πολιτικού πλουραλισμού. Στο τέταρτο κεφάλαιο (Krisztián Ungváry) μελετώνται οι σχέσεις της εκκλησίας και του καθεστώτος Kadar στην Ουγγαρία με έμφαση στη στάση του δεύτερου μετά την Ουγγρική Επανάσταση του 1956. Η αιματηρή κατάπνιξη της εξέγερσης οδήγησε σε περιορισμό των ελευθεριών και της αυτονομίας που απολάμβαναν τα θρησκευτικά δόγματα. Το γεγονός αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπήρχαν σχέσεις ανάμεσα στη μυστική αστυνομία και την εκ-

κλησία —γίνεται λόγος ακόμα και για εμπλοκή του Βατικανού—, κάτι που επιβεβαιώνεται και από το γεγονός πως τα σχετικά αρχεία παραμένουν κλειστά για τους ερευνητές.

Κινοούμενοι γεωγραφικά προς τη Βαλκανική Χερσόνησο υπάρχει ειδικό κεφάλαιο (Egon Pelikan) για την περίπτωση της Σλοβενίας, ιδιαιτερότητα της οποίας υπήρξε η εξωστρεφής εκκλησιαστική πολιτική, την οποία μπόρεσε να εφαρμόσει χάρη στην αποστασιοποίηση του καθεστώτος του Τίτο από τη Σοβιετική Ένωση. Ως αποτέλεσμα η χώρα κατόρθωσε να συνδέσει καλύτερα την πολιτική της πορεία με την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως φάνηκε και από το γεγονός πως ήταν το πρώτο από τα μέλη της πρώην Γιουγκοσλαβίας που εντάχθηκε στην Ε.Ε.: επιπροσθέτως η εκκλησία στάθηκε σύμμαχος του κράτους στο ζήτημα της ανεξαρτησίας. Τα κεφάλαια 7 έως 10 ασχολούνται με τον θρησκευτικό παράγοντα στον χώρο της πρώην Γιουγκοσλαβίας, με έμφαση στο πολυπολιτισμικό μωσαϊκό που είχε δημιουργηθεί με το πέρασμα των αιώνων και στην εν εξελίξει προσπάθεια αναδημιουργίας του. Όπως όμως επισημαίνεται, ακόμα και αν τελείωσαν οι εμφύλιες συγκρούσεις της δεκαετίας του 1990, οι εξτρεμιστικές φωνές δεν απουσιάζουν από καμία πλευρά

των θρησκευτικών κοινοτήτων, κάτι που φάνηκε ξεκάθαρα στην περίπτωση της Βοσνίας. Όπως επισημαίνεται (Janine Natalya Clark), έχουμε εδώ τη μοναδική στον χώρο του πρώην κομμουνιστικού μπλοκ ανάδυση θρησκευτικών μαχητών, των μουσουλμάνων 'μουτζαχεντίν', καθώς και την άμεση εμπλοκή των θρησκευτικών ηγετών στις εθνοτικές διενέξεις.

Προσπαθώντας να συνοψίσουμε τις αναλύσεις που περιλαμβάνονται στον συλλογικό τόμο διαπιστώνουμε πως η κατάρρευση του κομμουνισμού που οδήγησε στη φιλελευθεροποίηση των καθεστώτων αντικατοπτρίζεται στην επανίδρυση των θρησκευτικών σωματείων και την εκκίνηση των διαδικασιών για ρύθμιση των περιουσιακών διαφορών. Παρόλα αυτά η πρόοδος είναι εξαιρετικά μικρή, αφού η εκκλησία, σε μια προσπάθεια ανάκτησης της αλλοτινής ισχύος της, επιδιώκει να δραστηριοποιηθεί στην πολιτική ζωή, ενώ το άνοιγμα των αρχείων της κομμουνιστικής περιόδου αναβάλλεται διαρκώς.

Το βιβλίο παρουσιάζει με αναλυτικό και προσβάσιμο για τον ενδιαφερόμενο μέσο αναγνώστη τρόπο την αλληλεπίδραση ανάμεσα στην πολιτική και τη θρησκευτική εξουσία σε δύο χρονικά επίπεδα: από το 1945 μέχρι το 1989 και από το 1989 μέχρι σή-

μερα. Η περιοδολόγηση αυτή δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε καλύτερα τη διαμόρφωση των πολιτικών ισορροπιών στις χώρες που μελετώνται, κάτι που μπορεί να μας δώσει τη δυνατότητα να προχωρήσουμε και σε περαιτέρω συγκριτικές προσεγγίσεις με τη Δυτική Ευρώπη, την Ελλάδα, αλλά και ανάμεσα στις ίδιες τις χώρες που αναλύονται στον τόμο. Ενδιαφέρον θα παρουσίαζε περαιτέρω μελέτη όσον αφορά τις σχέσεις πολιτικής και θρησκείας και τον τρόπο που αυτές επιδρούν στην ευρωπαϊκή πορεία της περιοχής, προοπτική για την οποία η εν λόγω συλλογή κειμένων προσφέρει πλούσιο υλικό. Πα-

ρατηρώντας τις διαδρομές που διαγράφουν αυτές οι δύο σφαίρες και τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις είναι πιο εύκολο να κατανοήσουμε τις δυσκολίες στην πορεία του εκδημοκρατισμού, αλλά και την κλίση των χωρών αυτών προς τον λαϊκισμό, τον ευρωσκεπτικισμό και τον εξτρεμισμό. Πολύ συνοπτικά μπορούμε να θεωρήσουμε πως η κομμουνιστική κληρονομιά έχει δημιουργήσει μια παρακαταθήκη αυταρχικής συμπεριφοράς, κάτι που αφήνει ανοικτό το ζήτημα μιας ενδεχόμενης 'ροπής' προς αντιδραστικές πολιτικές λύσεις.

Γιώργος Κόρδας

Rainer Schnell, Paul B. Hill & Elke Esser, *Μέθοδοι εμπειρικής κοινωνικής έρευνας*, επιστημονική επιμ. Ν. Ναγόπουλος & Γ. Γκιόσος, συνεργασία Μ. Μαύρη, μτφρ. Ν. Ναγόπουλος, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2014, 526 σελ.

ΕΧΟΝΤΑΣ κάνει ήδη δέκα εκδόσεις στα γερμανικά από τον εκδοτικό οίκο Oldenbourg Wissenschaftsverlag το βιβλίο των Schnell, Hill & Esser με πρωτότυπο τίτλο *Methoden der empirischen Sozialforschung* έχει επάξια κα-

τακτήσει μια θέση στα 'ευπώλητα' της ειδικής εκείνης κατηγορίας βιβλίων στην οποία ανήκουν τα ακαδημαϊκά συγγράμματα. Για τις κοινωνικές επιστήμες συγκαταλέγεται πλέον στα σημαντικά και αναγνωρισμένα πονήματα, η ύλη του οποίου συνοδεύει τη διδασκαλία του αντικειμένου της μεθοδολογίας σε πολλά προγράμματα σπουδών γερμανικών πανεπιστημίων. Κυκλοφόρησε το 1989 και έκτοτε κάθε νέα έκδοση του βιβλίου δεν αποτελεί απλή ανατύπωση, αλλά μια ουσιαδώς εμπλουτισμένη νέα έκδοση, με